

UNIUNEA EUROPEANĂ

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

MINISTERUL
EDUCAȚIEI ȘI
CERCETĂRII
ȘTIINȚIFICE

Universitatea Spiru Haret
București

Proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007- 2013. Investește în oameni!

✉ Str. Italiană, nr. 28, et.1, cam.6, București, sect. 2 @ europa2020@spiruharet.ro

☎ 021.455.1721

🌐 www.europa2020.spiruharet.ro

POSDRU/156/1.2/G/139490

A 9.2 Iunie 2015,

Realizat de Dr. Bogdan Lucian Jora

Verificat

Manager proiect

Prof.univ.dr. Maria Andronie

A9.2 Creare Baza de date „EUROPA2020” – bune practici in domeniul Diplomatie Publică;

**Raport privind identificarea de bune practici Diplomatie Publica pentru baza de date
Europa2020**

**Proiecte de diplomatie publica, creare de imagine a Romaniei in străinatate în
perioada interbelică**

DIPLOMAȚIA PUBLICĂ A SCRITORILOR

IUNIE 2015

O.W Cisek

Oscar Walter Cisek e un nume legat în literatura română de fundamentarea expresionismului românesc. S-a remarcat cu o serie de articole și eseuri publicate în revista literară *Gândirea*. A contribuit la popularizarea curentelor modernist și avangardist din România anilor 1920. După 1930 a intrat în corpul diplomatic al [Regatului României](#), fiind numit atașat cultural și de presă în [Austria](#), [Cehoslovacia](#) și [Germania](#). Este puțin cunoscut de publicul larg. O.W Cisek va fi scriitorul atașat de presă la Praga și Viena, apropiat colaborator al lui Tiulescu și Blaga. Ce este de remarcat în activitatea de atașat de presa al lui Cisek oglindită în rapoartele trimise centralei sunt similitudinile Praga-București din perspectiva cărora își va contrui discursul și argumentația din rapoarte. “*Problema națională*”, “*așteptarea lui Godot*”¹ adică a Franței salvatoare. Cisek spre deosebire de Eliade nu construiește o strategie de reprezentare culturală, o imagologie a românilor. El notează și transmite cu conștiinciozitate informații comentate centralei, semnaleză imediat comentariile și se ocupă de redactarea riposteii. Descrierile atitudinii presei din Cehoslovacia visavis de diverse probleme de interes pentru România sunt de o minuziozitate și o vastitate unică, pe parcursul documentării noastre. Nu scapa nici un articol, sunt descrise cu lux de amănunte nu doar argumentația ci și opinia acestuia despre ce se ascunde în spatele argumentației și posibilul răspuns ce ar trebui dat. Într-o țară cu interese aproape identice cu ale României, propaganda revizionistă maghiară se infiripa destul de greu fiind cenzurată strict. Totuși potrivit rapoartelor lui Cisek prin intermediul publicațiilor germane ca „*Deutsche Presse*” erau strecurate în diverse articole opinii prin intermediul cărora României îi era schițată imaginea unui stat oportunist, “*imbogățit de război*”². Cisek s-a deplasat personal la redacția ziarului *Deutsche Presse*, unde în urma unei întrevederi de două ore cu redactorul șef, întrevedere din care nu au lipsit amenințările și “*somarea oficială*” pe care i-o va prezenta Ministrul de Externe Cehoslovac cu privire la prejudicierea imaginii unei țări prietene și aliate, acesta l-a aigurat „*ca așa ceva nu se va mai repeta*” și a cerut material documentar referitor la situația din România. Sunt remarcate mai ales comentariile largi acordate de presa cehoslovacă

¹ Geo Serban, *O.W.Cisek*, *Manuscriptum*, nr 1-4, București 1998, p. 257

² *Ibidem*

discursurilor lui Nicolae Titulescu. Nu lipsesc nici articole ce zugrăvesc în culori pozitive, marile orașe ale României “*Iași margaritarul României*”³ sau “*București Toamna*”⁴ în care se apreciază pozitiv “*aspectul modern al capitalei noastre și ritmul ei de viață*”⁵.

Problema sensibilă a relațiilor conflictuale dintre Polonia și Cehoslovacia se bucura și ea de atenție în rapoarte. Polonia nu ratificase Tratatul de la Trianon.

Ultimul raport al lui Cisek pe care l-am găsit pe parcursul cercetării este adresat lui NP Comnen are doar 6 randuri și este datat Praga 10 noiembrie 1938. Din dosarele de arhivă și bibliografia consultată nu știm care i-a fost evoluția ulterioară. Pentru câteva luni între anii 1946-1947, Cisek a fost consul general al României la Berna în Elveția. A fost închis de regimul comunist, iar după ce a fost eliberat, s-a stabilit la București și a reînceput să scrie. Mai târziu Cisek a fost reabilitat și i-a fost recunoscută activitatea de scriitor. A devenit membru corespondent al Academiei de Arte din Republica Democrată Germană. Academia Română i-a acordat premiul „*Ion Creangă*” la scurt timp după moarte.

A fost un apropiat prieten al lui Blaga, în fondul personal de corespondență al acestuia păstrat la Academia Română, Blaga i se confesează în probleme diferite ce țin de viața politică internă din România, viața culturală și acuzele de plagiat care din presa românească a timpului.

Alecsadru Dului Zamfirescu

Alecsandru Dului Zamfirescu a fost pe rând delegat la Varșovia, Roma, Copenhaga și Rio de Janeiro. La Varșovia organizează în 1937 vizita lui Carol al II-lea, lăsând detalii interesante în legătură cu pregătirea protocolară a unui atare eveniment. Rapoartele trimise în timp ce se afla acreditat la Legația din Roma unde îl găsim în 1938 și 1939 dezvăluie o imagine în buna măsură diferită de cea propagată de alți atașați de presă (atașați culturali). E o perioadă dificilă pentru România în care Ungaria iredentistă se bucura de apreciere și susținere în cercurile politice

³ *Ibidem*, p.59.

⁴ *Ibidem*, p. 60.

⁵ *Ibidem*, p.61.

italiene. Implicit e o perioada în care vechile sloganuri de fraternitate romano-italiană în temeiul latinității și originii comune se dovedesc a nu avea efectul scontat. ADZ relateaza de altfel un episod picant în care Mussolini ar fi declarat „*Basta con le sorellanze e le fratellanze*”⁶.

Numerele speciale dedicate României precum cel din revista *Terminii* necesită achiziționarea a cel puțin 800 de exemplare (material util pentru propagandă, dar și gest de curtoazie față de editori) după cum aflăm dintr-o telegrama descifrată din 21 iulie 1939.

Câteva luni mai târziu îl regasim la Legația din Copenhaga unde într-o telegramă solicita Ministrului de Externe Al. Radian 500 de coroane lunar suma necesară inserării de articole favorabile României în presa daneză. Suma de 500 de coroane reprezenta aproape dublul salariului plătit de legație unui secretar cunoscător de daneză angajat pentru revista presei zilnice. Va fi și el înlăturat din MAS în 1946, iar ulterior (datorită intervențiilor lui Petru Groza care îl cunostea personal) reîncadrat pentru scurt timp. Din informațiile noastre este unul dintre pușinii diplomati de carieră reabilitat pe parcursul anilor 60' în România de către regim, când în urma unor petiții și intervenții este recunoscut ca și fost cadru diplomatic cu pensia aferentă.

Mircea Eliade

Între 10 februarie 1941 și 15 septembrie 1945 Mircea Eliade s-a aflat la Lisabona, inițial ca și atașat de presă ulterior atașat cultural. Ce l-a determinat să accepte aceste posturi, este greu de spus. Cel mai probabil dorința unui venit mai stabil decât în presă. În jurnal și scrisorile trimise către cei de acasă notează fiecare bănut, costurile unei mese la restaurant, ale chiriei etc. S-a vorbit despre tânărul nonconformist Mircea Eliade care încantase cercurile intelectuale ale Bucureștiului „*silit*” să ajungă la Lisabona pe un post de funcționar. Obligațiile așa cum rezultă din Jurnalul sau și din rapoartele păstrate în Arhiva MAS nu erau copleșitoare și este de crezut că datorită intelectului sau compensa bună parte a rutinei zilnice de documentare ce intra în obligația atașatilor de presă. Rapoartele și informările pe care le-a redactat în calitatea de secretar de presă, apoi consilier cultural mai întâi la Londra (1940-1941), apoi la Lisabona (1941-1945)

⁶Alecsandru Dului Zamfirescu, *Correspondență personală*, B.A.R , apud Carmen Burcea în op cit p.21.

sunt ample, bine documentale. Mircea Eliade și-a luat în serios slujba de diplomat, deși așa cum o mărturisește în Jurnal nu o făcea cu deosebită plăcere. "*Contrastul între ceea ce aș putea face și ceea ce sunt nevoit să fac e tragicomic*"⁷, scria el în *Jurnal*, pe 9 octombrie 1941, pentru a continua pe 19 noiembrie al aceluiași an cu: "*Merge greu dar trebuie să meargă. Eforturi neînchipuite pentru mine - care scriam atât de ușor - ca să închei o pagină, două pe zi*"⁸.

În octombrie 1942 apare la București cartea sa *Slazar și revoluția în Portugalia*, un portret al dictatorului portughez al cărui personalitate și ținută intelectuală o aprecia. *Os Romanos Latinos del Oriente* o sitează de aproximativ 100 de pagini care oferă publicului portughez date esențiale despre originea, formarea și spiritualitatea românilor apărută în aprilie 1943 este și azi un model unic pentru genul acesta de lucrări sinteză de informare a publicului străin cu privire la români, cultura și istoria lor. De remarcat și faptul că, nu este o sinteză generală de genul brosurilor ci o carte scrisă special pentru publicul portughez din prisma intereselor și sensibilităților sale. E o inițiativă din câte știm noi unică, care în felul ei nu a fost egalată nici până azi de către diplomația culturală românească, în sensul unei istorii sinteză a României scrisă din perspectiva orizontului de așteptare și interese al opiniei publice din țara gazdă.

Latina Ginta e Regina e articolul manifest care sintetizează o întreagă orientare a diplomației culturale eliadiene în Portugalia, a solidarității popoarelor neolatine. Dintre ideile forță vehiculate aici putem enumera: Rolul jucat de solidaritatea latină în constituirea statelor naționale în secolul XIX. Interesul reciproc exprimat de intelectualitatea popoarelor neolatine pentru cultura și limbile latinității. Rolul jucat de Franța ca potențator al culturilor moderne neolatine și în același timp ca centru al culturii universale, prin intermediul căreia culturile latine surori puteau aspira la universalitate deopotrivă. Din aceasta perspectivă nu uită să reproșeze Franței ignorarea traducerilor din marea literatură portugheză sau română care deși o merită nu sunt cunoscute în mod universal, nu doar ca valori portugheze sau românești ci ca valori universale expresie a spiritualității neo-latine. Insistă pe rolul Franței întrucât în opinia sa (sinceră de altfel pentru ca o va urma și în cariera personală) pentru a fi tradus în limbi de

⁷ *Mircea Eliade's Diary*, 9 octombrie 1944, apud Florin Turcanu în *Jurnalul Portughez*, vol 1, editura Humanitas, București 2006, Studii Introductive p. 19.

⁸ *ibidem*

circulație, pentru a deveni universal trebuie să fi în prealabil tradus și publicat în franceză. „Este întristător și puțin penibil să asisti la conversația dintre un portughez și un român sau între un italian și un spaniol și să constăți că nu cunoști nimic, sau aproape nimic din literatura modernă a interlocutorului. Fiecare dintre ei ar putea discuta în schimb ceasuri întregi despre autorii americani, englezi germani, pe care îi cunoști...”⁹. Este un apel la solidaritate. În continuare atinge două aspecte interesante. Necesitatea de a fi publicat în Franța dar nu la orice editură ci la editurile de prestigiu și necesitatea de a fi tradus de vorbitori nativi de franceză. Da exemplul lui Liviu Rebreanu, autor cvasinecunoscut în Franța deși i s-au publicat acolo două române, dar traduse de români și publicate la edituri obscure de provincie. În același timp romanele Ion și Răscoala au fost traduse mulțumitor în șase limbi dar nu în franceza. Același lucru îl spune și despre Sadoveanu, autor a peste 80 de romane dar cvasinecunoscut în occident datorită faptului ca nu a fost tradus în franceză. Cunoașterea reciprocă intermediată de traduceri sau de limba franceză a culturilor neo-latine este văzută de Eliade ca etapă intermediară sau un compromis al cunoașterii ideale neintermediate, ce se poate realiza prin învățarea reciprocă a limbilor. El însuși va începe să studieze intensiv portugheza.

Într-un raport din februarie 1944, înștiințează despre traducerea în limba portugheză a cărții lui Simeon Mehedinți *O Pais e o Povo Romeno*, romanul *Europolis*, romanele *Ion* și *Padurea Spanzuratilor* pentru traducerea cărora solicita fonduri suplimentare.

“Aflu ca ministrul m-a lucrat la București, deși își da bine seama că, dacă România exista astăzi în Portugalia ca realitate, iar nu ca relații diplomatice, se datorează în primul rând muncii și prezenței mele”¹⁰, remarca Eliade în 9 martie 1944 într-o consemnare din *Jurnal portughez*. Probabil nu suferea de modestie dar, surprinde o realitate a vieții diplomatice în general, respectiv diferența dintre prezența *de facto* și *de jure* a imaginii unei țări dincolo de propriile frontiere. Prezența relațiilor diplomatice sau a unor instituții culturale nu asigură *per se* o prezență culturală efectivă. De la Eliade ne-au parvenit cele mai virulente notificări oficiale din interiorul corpului diplomatic referitoare la criza de reprezentare de care în opinia sa suferea statul român. Nu era prea bine văzut de colegii săi din corpul diplomatic, iar unele remarci

⁹ Mircea Eliade's Diary 9 martie 1944, apud Florin Turcanu în *Jurnalul Portughez*, vol 1, editura Humanitas, București 2006, Studii Introductive p. 28.

¹⁰ *ibidem*

referitoare la calitatea exprimării în limba franceză a unora dintre aceștia, care stârneau zambete ironice cu diverse ocazii probabil nu au ramas fără urmări. Eliade ca și alți scriitori aflați în corpul diplomatic nu este un om de sistem, un diplomat de carieră ci un diplomat *voluntar* așa cum îi placea să se autocaracterizeze. Ar fi interesantă compararea activității și stilului său de a face propagandă/diplomație culturală cu cea a altor literați scriitori aflați în aceeași perioadă în misiuni diplomatice Aron Cotrus și Blaga, respectiv activitatea acestora cu cea a funcționarilor diplomați de carieră. La 28 martie 1942 acesta notează: „*Copleșitoarea mediocritate a vieții culturale și publicisticii românești. După ce citesc ziarele și revistele primite din țară, imi vine să plâng. Încep să mă simt singur în România*”¹¹. În aceeași ani afla și un lucru care îi explică probabil și atitudinea și următorii pași în viață: „*La Paris am aflat un lucru hotărâtor. Nu poți fructifica pe planul universal al științelor activând în cadrul limitat al unei culturi minore...am încheiat pe planul științific și eseistic etapa românească. E riscant dar și rezultatele vor fi considerabile*”¹².

La Lisabona era secretar de presă categoria a II-a o funcție pe care acesta probabil nu ar fi acceptat-o dacă s-ar fi putut întoarce la București în condiții de siguranță. Aflase printre altele ca prieteni de-ai săi legionari (Radu Gyr de pildă) fusesera încarcerați iar apartamentul său din București percheziționat. În primele luni aflat la post este ocupat aproape în exclusivitate cu prezența regelui Carol al II-lea exilat. Interpelările din partea Centralei MAS din București îl țineau ocupat în permanență. Deși deplânge *sărăcia intelectuală a Lisabonei ...în comparație cu Parisul* din care tocmai venise, își va face în scurt timp prieteni și relații în rândul intelectualității și înaltei societăți portugheze a timpului. Convingerile sale anticomuniste de dreapta îi vor deschide multe uși și perspective în Portugalia regimului Salazar. Ușurință cu care putea să patrundă în lumea influentă îl determina pe ambasadorul român la Lisabona să solicite centralei

¹¹ *Mircea Eliade's Diary*, apud, Florin Turcanu în *Jurnal Portughez*, vol 1, editura Humanitas, București 2006, *Studii Introductive*, p. 31.

¹² *ibidem*

în octombrie 1941 o funcție diferită, în primul rând culturală mai puțin supusă rutinei pe care o implica postul de secretar de presa¹³.

Apartamentul în care familia Eliade se muta în octombrie 1941 devine un club de intelectuali, rezultatul acestor legături de amiciție fiind posibilitatea de a publica frecvent în ziare cunoscute *Accao* și *Diario de Lisboa*. Articolele publicate sunt axate pe două teme de interes în care se regăsea societatea portugheză și pe plan mai larg și cea spaniolă unde circulau publicațiile respective. Este vorba de *latinitate* în general și tema *solidarității latine* în mod special. Solidaritatea latină avea pe lângă un interes mai vechi sau de perspectivă și o utilitate politică imediată având în vedere postura Lisabonei de capitală de stat neutru în condițiile Europei cuprinsă aproape în totalitate de război la care se adaugă spre deosebire de alte capitale de țări neutre și poziția Lisabonei de puncte de contact cu lumea extra-europeană. În articolele sale vorbește de necesitatea popularizării operelor partizanilor latinătății cum ar fi francezul Frederic Mistral și necesitatea promovării circulației operelor culturilor neolatine prin intermediul traducerilor de calitate. Vorbește de interesele celor două culturi aflate într-o condiție periferică în lumea neo-latină, cultura portugheză și română și de aici necesitatea punerii în legătură a celor două culturi surori. Cele două culturi apar unite nu doar prin condiția periferică ci și prin interesul de a-și depăși aceasta condiție. Într-o firească logică această apropiere are ca minimă precondiție cunoașterea reciprocă. În consecință Eliade începând cu 1942 va publica intensiv articole de popularizare a operelor lui Nicolae Iorga și Mihai Eminescu. *Traducerea lui Eminescu și Camoes ar face mai mult ...pentru cunoașterea reciproca a țărilor noastre decât toate telegramele agențiilor de presa*¹⁴. Este sugestiv modul în care încearcă să scoată intelectualitatea portugheză din atitudinea de indiferență față de ceea ce se petrecea la mii de km depărtare, prin prezentarea pericolului sovietic ca amenințare nu doar pentru români sau statul român ci pentru *latinitatea orientală*.

Știm că într-o scurtă vizită la București va face demersuri pentru a fi numit consilier de

¹³ AMAE, Dosar personal Mircea Eliade consilier cultural 1940-1944, nota 2852 din 20 august 1941 și telegrama 1661 din 11 octombrie 1941, apud, Florin Turcanu în *Jurnalul Portughez*, vol 1, editura Humanitas București 2006, *Studii Introductive* p. 31.

¹⁴ *Mircea Eliade's Diary*, 4 august 1941, apud, Florin Turcanu in op cit p.33.

presă principal la Roma argumentând posibilitatea sa de a combate propaganda maghiară prin intermediul relațiilor sale personale pe care le are cu mediile intelectuale italiene¹⁵. Misiunea lui Eliade la București era de a înmâna personal lui Ion Antonescu un mesaj din partea lui Salazar pe care acesta îl înmânase personal cu câteva zile înainte într-o întrevvedere confidențială, așa cum rezulta din relatarile lui Eliade¹⁶. La jumătatea lui august 1942 parăsește Bucureștiul și țara în care nu se va mai putea întoarce niciodată.

Tot din jurnal aflăm că în februarie 1943 începe redactarea versiunii finale a *Comentariilor la Legenda Mesterului Manole* iar în ce privește obiectul cercetării noastre ceea ce ne interesează aici este încercarea lui Eliade marturisită în jurnal de a revela mitul central în jurul căruia ar putea gravita conștiința culturală românească după modelul conștiinței spaniole moderne care în opinia sa se sprijină pe mitul lui Don Quijote. În ce privește diplomația culturală și imagologia în general e o încercare temerară de articulare a unui sistem care sa integreze într-o formă vizibilă, inteligibilă străinilor cultura română in marile culturi universale. Eliade va încerca oare sa-și articuleze discursul ca fiu al unei țări sarace în istorie dar bogate în simboluri arhaice? Raporturile dintre folclor și istorie, modalitățile prin care societățile arhaice tradiționale se apară de *teroarea istoriei* sunt toate angrenaje ale unei teorii a reprezentării și individualizării culturale a civilizației poporului din care provine, prin apel la teorii universale.

În vara lui 1943 se va întâlni cu Cioran la Paris, acesta acceptase postul de consilier cultural la legația României de la Vichy se pare doar din dorinta de a părăsi cât mai rapid Bucureștiul după răsturnarea guvernului legionar. Postul îl va ocupa de altfel doar circa trei luni de zile.

Studiile lui Mihai Zamfir analizează din punctul de vedere al conținutului materialele de Diplomație culturală elaborate de Eliade în Portugalia¹⁷. Ele nu pot fi puse alături de opera hermeneutului cosmopolit ce va deveni Eliade la Paris în anii 50 ca autor al lui *Traitee d'*

¹⁵ MAE Dosar personal Mircea Eliade, consilier cultural 1940-1944, notele, 001978 din 28 iulie și 002245 P din 13 august 1942 *apud*, Florin Turcanu în studiul *Lisabona* op cit p .45.

¹⁶ *Mircea Eliade's Diary* iulie 1942, *apud*, Florin Turcanu în studiul *Lisabona* op cit p .45.

¹⁷ Mihai Zmafir, *Mircea Eliade și Portugalia*, vol 1, editura Humanitas , București 2006, *Studii Introductive* pp.70-71.

histoire des religions. Articolele se adresează unui public intelectual, dar lipsit de informații elementare asupra României. De aici tonul didactic și suficient care exasperează pe unii critici ce încearcă să pună aceste materiale informative alături de eseurile scrise aproximativ în aceeași perioadă din volumul *Insula lui Euthanasius*.

Eliade căuta un pricipiu cultural specific latinătății (*Ginta latină, Camoes și Eminescu*) și schițează o tentativă de morfologie a culturilor europene. Ne-am întrebat pe parcursul cercetării în ce măsură slujba de diplomat cultural de reprezentare, de imagolog al țării sale va determina anumite preocupări și linii direcționale în activitatea de cercetare a savantului. Credem că misiunea de reprezentare și necesitatea de a răspunde la întrebări precum cine suntem ca popor, ce ne caracterizează și de ce, care ne este locul și rolul, ce ne-a definit istoria și de ce, vor avea rolul lor în preocupările intelectuale materializate ulterior în lucrări cu valoare universală recunoscută. O anumită terminologie folosită în acești ani i-a adus acuze în presa românească post 1989. Expresii de genul *rasa latină* și termenul *de rasă* de altfel folosit destul de des în aceste articole ce marșau pe solidaritatea culturală pentru unii analiști sunt o marturie a înclinațiilor sale fasciste, care nu s-ar fi marginit la publicarea a unor articole în presa de dreapta la 20 de ani. E posibil să fie vorba în primul rând de anumite clișee verbale des uzitate și în mediile intelectuale nu doar politice ale anilor 30. Pe parcursul ultimului deceniu s-au exprimat diverse opinii în legătura cu simpatiile pro fasciste și prolegionare ale lui Mircea Eliade, majoritatea cercetătorilor aducând argumente ce îl discolpa. Nu este subiectul cercetării noastre un studiu asupra acestei probleme, iar simpla admirație față de personalitatea dictatorului portughez Salazar exprimată într-o lucrare publicată în România nu îl poate cataloga pe Eliade drept fascist. Câteva articole de propaganda culturală publicate în în prestigioasa revista de cultură *Accao* din Lisabona (copii transmise centralei MAS) folosesc însă conceptul de *rasă* într-o accepțiune, limbaj și interpretare care ne face să credem că simpatiile sale de extrema dreapta nu s-au limitat la cele câteva articole din *Cuvantul* scrise la vârsta de 20 de ani. Să fi fost oare vorba doar de o încercare de creare a unui discurs imagologic dedicat țării sale într-o formula agreeată și inteligibilă în țara gazda la momentul și în condițiile istorice date, când regimul Slazar era foarte popular ? Nu ne hazardăm să dăm un răspuns.

Nici în Jurnal, nici în articolele de presă nu a condamnat mișcarea legionară sau regimul instituit în Germania sau Italia. A exprimat o anumită compasiune pentru soarta personală a lui

Mihai Sebastian, care fiind evreu era persecutat în România, dar nu față de politica de persecutare a evreilor.

În *Camões și Eminescu*, articol publicat în același *Accao*, Eliade referindu-se la “geniul latin” constata: “E foarte greu să definiști conceptul de rasă, deși nimeni nu se îndoiește de existența reală a raselor. Nimeni nu se îndoiește de asemenea de existența unui geniu nordic, slav, sau oriental”¹⁸.

Eliade explica într-unul din articolele publicate în *Accao* nr 76, 1 oct 1942, referindu-se la Eminescu; “*Eminescu – poetul rasei române...Acest filosof nutrit de cultura universală...prețuia mai presus de toate integritatea rasială și spirituală a poporului român. Ura amestecurile, în rasial, moral ori politic și respecta doar tipul etnic român, care se asemana cu stramosii dacolatini: tipul carpatic, exemplarul masculin frumos onest sincer și fidel*”¹⁹.

În interviurile date dintre care s-au păstrat câteva în presa portugheză ca atașat cultural exprima mereu în idei simple afinitățile dintre România și Portugalia, aceleasi pe care le vom întâlni și în Spania sau Italia: Originea latina, cele două extremitati ale latinității, soldatii și colonistii lui Traian de origine iberică (oferă și argumente din studiile profesorului Popescu Telega care într-o lucrare ar fi demonstrat similaritati între folclorul portughez și cel românesc); în conformitate cu o idee forță a propagandei culturale a statului român dar și cu o idee vehiculata în ideologia timpului Eliade se va raporta și el la “*Misiunea istorică*” pe care toate popoarele o au de indeplinit, adaptată desigur mediului lusitan: “*Portugalia a luptat din greu să se elibereze de stăpânirea arabă. Lupta contra islamului a durat cinci sute de ani. Pe noi destinul ne-a situat în coltul cel mai îndepărtat al Europei. Suntem prin definiție popor de frontieră (o idee larg vehiculata și de maghiari, polonezi, sarbi etc). Misiunea istorică a românilor asta a fost, să apere creștinatatea și civilizația vestică. Când a cazut fortăreața românească , turcii au ajuns la porțile Vienei*”²⁰.

Este interesant felul în care oferă soluții de integrare a culturii românești culturii

¹⁸ apud Florin Turcanu în *Jurnal Portughez*, vol 1, editura Humanitas , București 2006, p.392.

¹⁹ *Idem, Studii Introductive* , p. 312.

²⁰ Apud, Florin Turcanu în *Jurnal Portughez*, vol 1, editura Humanitas , București 2006, *Studii Introductive* p. 324.

universale: „Cum o istorie universală nu se poate face pe bază de documente scrise, ci numai pe bază de documente spirituale, adică pe mituri și credințe, Europa dar în special Occidentul trebuie comparat Orientului și stepelor nomazilor nu prin documentele sale, ci prin miturile sale. Bunăoară, istoria românească trebuie omologată istoriei occidentale prin miturile noastre Miorița, Mesterul Manole, baladele eroice, Fat-Frumos etc²¹. “(...) Fiecare dintre ei și-a ales câte un mit central de pe axele căruia judecă lumea și viața, descoperă tâlcuri și profeții. Unamuno nu părăsește niciodată pe Don Quichotte (...) Ortega a găsit pe Don Juan (...)”²².

Eliade nu credea în *propaganda jurnalistică* expresie cu care definea activitatea Ministerului Propagandei, a Direcției Presei sau a atașajilor culturali. Considera că revistele de cultură românești și lucrările *de o oarecare valoare*²³ dacă ar fi publicate direct într-o limbă străină dar nu oricum ci la case de editură de răsunet din mari centre universitare” ... *cred ca am sta astăzi alături de Finlanda, Norvegia și Danemarca*”²⁴.

Eliade credea în universalitatea culturii române. El însuși avea ceva de spus omenirii. Pentru Eliade, Romanul *Ion* descrie sigurul taran autentic din literatura universală etc. În articolul a apărut în "Acção" pe 26 august 1943, opinia lui Eliade despre romanul *Ion* este una superlativă. În Jurnal nota pe dată de 22 iunie 1941: "*Sfârșesc al doilea volum din Ion cu cea mai mare emoție. Ce carte uluitoare! îmi închipui surpriza, zăpăceala care a cuprins pe contemporanii lui Rebreanu când, în 1921, a apărut acest cap-de-operă care se deosebea și întrecea tot ce se publicase până atunci. Singurul țaran "viu" din literatura noastră și, fără îndoială, printre pușinii țărani autentici din literatura universală. Este enormă cantitatea de fapte, de întâmplări și oameni în acest român relativ concis (căci nu are nici măcar 800 de pagini). O carte în care "timpul" intervine fără nici un artificiu, îl simți cum curge, cum desăvârșește sau dezleagă*"²⁵. A folosi o asemenea capodopera în diplomația culturală este esențială o traducere pe măsură în limba portugheză. Traducătorul ales - scriitorul Antonio de

²¹ *Mircea Eliade's Diary* iulie 1942, apud, Florin Turcanu în op cit, p.327.

²² Cf. Mircea ELIADE, *În Spania și la noi*, "Cuvântul", IX (1933), n. 2989, 21 august 1933: 1-2.

²³ *ibidem*

²⁴ *ibidem*

²⁵ *Mircea Eliade's Diary* iunie 1942, apud Florin Turcanu în op cit, p.329.

Sousa. Acesta a avut nevoie de doi ani pentru finalizare. Probleme birocratice au mai consumat alți doi, așa cum rezulta din informările redactate de Mircea Eliade, precum și o scrisoare în franceză a lui Antonio de Sousa ambele documente provenind din Arhiva Exilului Românesc aflată la New York și date publicității de Simona Cioculescu²⁶. Constatăm lipsa fondurilor, angajarea unor lucrări și imposibilitatea de a le onora ulterior datorită schimbărilor intervenite în structura Legației și bineînțeles timpurilor tulburi și dificultăților în comunicațiile cu țara. Era necesar acordul familiei Rebreanu, transferarea sumelor necesare plății drepturilor de autor (vaduva lui Rebreanu după mai multe insistențe își va primi cei 3000 de escudos abea în 1947).

La două săptămâni de la caderea regimului Antonescu Eliade este chemat în România invitație pe care o refuză. Urmează în noiembrie demiterea sa oficială din funcție. În iunie 1945 la luni de zile după ce fusese destituit din serviciul diplomatic Eliade încă se mai ocupa de traducerea și publicarea celor 2 volume din romanul *Ion*. Încă colabora cu Legația, în mod special cu Brutus Coste atașatul care venise să-l înlocuiască și care, din jurnalul său aflăm că îl și sustinea financiar în perioada în care a ramas în Lisabona fără mijloace de subzistență.

„Domnule însărcinat cu Afaceri. Am onoarea a Vă expune în cele de mai jos situația traducerii portugheze a romanului "Ion" de L. Rebreanu. Pe timpul când Serviciul Cultural dispunea de fonduri speciale am angajat ca traducător al acestui roman pe poetul Antonio de Sousa din Coimbra. Pentru a obține o cât mai bună versiune portugheză, și sfătuit de profesor V. Nemesio de la Facultatea de Litere din Lisabona, am oferit Domnului A. de Sousa suma globală de 8000 de escudos pentru traducerea celor două volume din "Ion" și revizuirea corecturilor. Plata traducerii urma să fie făcută pe măsură ce primeam manuscrisul și din fondul de propagandă ce-l aveam la dispoziție. Astfel la 15 Martie 1944 am plătit 1000 escudos trimițând Ministerului Propagandei chitanța în original și traducere prin referatul No. 1145 din 16 Iunie 1944. întrucât Serviciul Cultural nu a mai avut fonduri începând de la 31 Martie 1944, restul onorariului a fost achitat precum urmează: 1200 escudos de către Serviciul de Presă (procesul verbal de predare a gestiunii D-lui Consilier L.șeontinț Constantinescu din 24 Octombrie 1944), suma de 3800 escudos reprezentând ratele Aprilie (1000 escudos), Mai (1000 escudos), Iulie (1200 escudos) și August (600 escudos) a fost plătită de către Serviciul Cultural cu bani avansați

²⁶ Simona Cioculescu, www.romlit.ro/diplomat_cultural, accesat 20.02.2009 ora 10.05 am.

de Legația din Lisabona în urma referatului meu din 31 August 1944; suma de 2000 escudos a fost plătită de Legație în Martie 1945. în luna Aprilie 1945 am angajat traducerea romanului "Ion" la Casa de Editură "Inquerito". Directorul Editurei, Dl. Eduardo Salgueira, a oferit - și eu am acceptat - suma de 10.000 escudos reprezentând atât onorariul traducătorului, cât și drepturile de autor ale D-lui Rebreanu. în urma celor hotărâte cu D-voastră, ca ratele avansate de Legație să fie plătite din suma globală de 10.000 escudos primită de la Editura Inquerito, am onoarea a rambursa suma de 5800 escudos reprezentând totalul acestor avansuri. Totodată rambursez și suma de 1200 escudos avansată de Dl. L. Constantinescu din fondurile Serviciului de Presă. Restul de 3000 escudos, ce reprezintă drepturile de autor ale D-lui Rebreanu, îl voi depune la Banca Crédit Franco-Portugais la dispoziția D-lui Rebreanu. Primiți Vă rog, Domnule însărcinat cu Afaceri, încredințarea deosebitei mele considerațiuni. (M.Eliade) D-sale Domnului Consilier Brutus Coste însărcinat cu Afaceri al României”²⁷.

Rapoartele lui Eliade către Centrala MAS se remarcă prin profunzimea analizei și modul în care urmărește în permanență atașarea esenței spiritualității românești valorilor universale. O informație interesantă ne parvine dintr-un raport cu privire la participarea României la „*Epoziția expansiunii portugheze în lume*”. Participarea României a constat într-un singur panou executat de pictorii Manuel Lapa și Frederico George, care reprezenta întâlnirea dintre Dan al II-lea, domnitorul Țării Românești, și principele Dom Pedro, fiul lui Ioan I și al principesei Felipa de Lancaster. Dom Pedro a fost erou portughez al cruciadei târzii care în jurul anului 1427 a fost ajutat de voevodul Dan al II-lea în luptele sale împotriva turcilor. Cu această ocazie și Nicolae Iorga a susținut o comunicare dedicată trecerii eroului portughez pe meleagurile românești. Aceasta participare descrisă cu entuziasm de Mircea Eliade este un studiu de caz interesant de reprezentare a istoriei pe tărâmul diplomației culturale. E genul de participare în care se poate obține printr-o investiție minimă un efect de vizibilitate maxim. Succesul participării s-a datorat câtorva elemente cheie:

- În afara poziționării inspirate în sala de expoziții, panoul era opera a doi pictori portughezi populari în epocă.

²⁷ *ibidem*

- Compoziția în sine deși fictivă (*Principele Petrus Lusitanus și Danus Valahicus* imbracati în armuri caracteristice țării lor își strâng mâinile stând la o fereastră pe fundalul căreia se pot observa crestele Carpaților și castelul Bran, iar dedesubtul inscripției stema Lancaster a Portugaliei și cea a Basarabilor.
- În jurul tabloului au fost poziționate texte ce aminteau într-o manieră explicativă istoria și originea românilor.
- Altminteri Eliade nu descrie acest aspect, bănuim ca textele explicative sau conferința lui Iorga erau axate pe ideea înfrățirii în istorie a celor două extremități ale latinității, întrucât articolele din ziarele portugheze atașate de Eliade raportului comentau cu entuziasm aceasta idee transpusă de exponat. O copie în marime naturală a exponatului a fost solicitată și transmisă spre păstrare Muzeului Militar din București.

Succesul acestui „*exercitiu*” de propagandă culturală este subliniat odată în plus de Eliade în maniera în care o fac și alți atașați culturali ai epocii, prin raportare directă la gradul de indispoziție creat agenților propagandei maghiare ²⁸.

Prin *Legenda Meșterului Manole* Eliade încearcă să demonstreze felul în care spiritualitatea sau în termenii săi “geniul” unui popor sunt întruchipate într-o epopée, legendă sau creație literară. “*Un mit central e întotdeauna creația unui popor întreg, chiar dacă uneori își găsește expresia perfectă într-o opera individuală. Faust, de exemplu, este opera lui Goethe și în același timp, mitul prin excelență al spiritualității germanice. Legenda Doctorului Faust circula în Evul Mediu în toate regiunile germanice, sacșone și scandinave, dar grație geniului lui Goethe ea și-a găsit expresia artistică, și conținutul filosofic care i-au oferit valoarea unei opere universale*”²⁹. Pentru sistemul filosofic eliadian transpus în strategie imagologică de Diplomatie culturală este interesantă și ideea în virtutea căreia, trebuie să căutăm, să identificăm mitul central, acel mit în jurul căruia gravitează precum o constelație restul folclorului. În acest caz pentru români Eliade identifică două balade: una este Miorița iar a doua Legenda Manăstirii Arges. Una valorizează moartea, acceptarea și seninatatea în fața destinului, ce nu e o dispariție

²⁸ În *Jurnal Portughez*, vol II, editura Humanitas București 2006, p 407.

²⁹ Apud, Florin Turcanu în *Jurnal Portughez*, vol 1, editura Humanitas, București 2006, *Studii Introductive* p. 336.

în neant ci “o fericita integrare în natură”, cea de-a doua mitul sacrificiului creator.

Pentru cercetarea noastră sunt interesante și cele câteva interviuri publicate în *Diario de Lisboa* și reproduse în ediția editurii Humanitas a “*Jurnalului Portughez*” din 2006. Având în vedere felul în care întrebările reporterului se pliază exact pe tematica și strategia de reprezentare expusă de Eliade în rapoarte și jurnalul său intim e posibil să nu avem de-a face cu interviuri spontane ci cu interviuri al căror conținut a fost negociat în prealabil.

Consecvent ideii în virtutea căreia accesul la universalitate al unui scriitor poate fi intermediat doar de limba franceză și o editura de prestigiu pariziană constata că singurul autor român de notorietate în Portugalia este Panit Istratii, prin intermediul gloriei cucerite în Franța. Eliade îl prezintă pe Panait Istratii portughezilor drept cel mai mare povestitor european după Maxim Gorki, dar nu ca pe cel mai mare scriitor român, aceasta cinste revenind în opinia sa lui Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, Hortensia Papadat Bengescu, Camil Petrescu, și profita de ocazie pentru a face fiecăruia dintre ei ample prezentări.

Probleme de interes academic mai general precum statutul sociologiei ca știința și rolul ei în societatea modernă, un subiect care nu putea să nu intereseze mediile intelectuale portugheze este un motiv pentru Eliade de a introduce publicului portughez *Școala românească de sociologie* și *Institutul Social Român* a lui Dimitrie Gusti și a-i sublinia caracterul și valoarea europeană prin originalitate și “fertilitatea metodei profesorului român”, crearea de „echipe” ca instrument de lucru, fiecare cu propria pregătire profesională³⁰.

Un alt articol publicat în *Accao* introduce câțiva lusofili români, lansând ideea oportunității de a se scrie într-o zi istoria relațiilor culturale ale celor două țări latine, cele mai îndepărtate una de alta, Portugalia și România. Îi prezintă pe rând pe Alecsandru Cioranescu, profesorul Popescu Telega de la catedra de profil a Universității din București, Ovid Densusanu care și publicase de altfel două cărți pe linia strategiei de reprezentare a lui Eliade, respectiv; *Sufletul latin și literatura nouă* în 1921, și *Păstoritul la popoarele romanice*, București 1913. Nicolae Iorga este prezentat și el, scrisese despre cultura portugheză în aceeași manieră publicând *Istoria literaturilor romanice* în 3 volume, București 1920, la care se adaugă o suită de alte

³⁰ *Vida mundial ilustrada*, an IV, nr 162, iunie 1944, p.9 apud Florin Turcanu : *Este sociologia instrument de reforma sociala?* publicat în *În Jurnal Portughez* vol II editura Humanitas București 2006, pp. 375-377.

articole reunite în cele din urmă într-o carte intitulată *Țara latină cea mai departată din Europa: Portugalia* (București 1928) un volum ilustrat de aproape 200 de pagini care nu putea să nu intereseze publicul portughez. Comunicările profesorului Mihail Manoilescu nu puteau să lipsească, mai ales că doctrinarul român al corporatismului găsisse în noul regim de la Lisabona un teren fertil pentru doctrina sa economică favorită. Popularizarea lucrării lui Manoilescu despre regimul aflat la putere în Portugalia *Le genie latin dans le nouveau regime portugais* (Comunicare prezentată la Congresul lumii portugheze, Lisabona iulie 1940) nu putea să fie decât oportună.

Lucian Blaga

Berna 21 aprilie 1932

„Aflăm mai multe lucruri despre: Dl Tiberiu Morariu profesor de esperanto la Cluj. Acesta a ținut timp de 2 luni un ciclu de conferințe „Despre România”. I-am acordat sprijinul meu pretutindeni, am ținut să-l felicit în scris la încheierea conferințelor și să-i acord și o modеста gratificație.

E căsătorit în Suedia cu o suedeză și împreună au ținut prelegeri despre România purtând și costumul național, ceea ce totdeauna impresionează publicul. Țin să subliniez că dl Morariu și-a depus această activitate laudabilă pentru propaganda românească fără nici un fel de subvenție oficială multumindu-se să muncească Pro patria et honoris causa cu medesta contribuție a conferințelor sale și cu un ajutor intermitent ce i l-a acordat Școala de Esperanto din Olanda condusă de Dl Profesor Czech de asemenea ardelean³¹.”

În continuare sugerează ca Dl Morariu având de 3 ani domiciliul la Stockholm, să primească o recompensă a activității dezinteresate sau o funcție modestă pe lângă Legația sau Consutul din Suedia. Apreciază că *“...Sacrificiile noastre față de ale altor țări (Ungaria) în materie de propagandă prin film mai ales sunt desigur foarte minime și de aceea cred ca nu trebuiesc pierdute ocaziile când le putem face cu un oarecare folos.”* Solicită organizarea de conferințe cu proiecții în cadrul cărora va fi folosit documentarul *„România Țara petrolului și graului”*³² (semnează Lucian Blaga).

Serviciu presei al legațiunii române din Stockholm informează în raportul no 2796 din 16 martie 1944 (Informații în legătură cu reacțiile presei suedeze la diverse manifestări românești:

³¹ Arhiva MAS, Fond România, dosar 478/f 27-29.

³² *ibidem*

Aflăm astfel despre interviuri ale d-nei Cantacuzino, soția inginerului St. Cantacuzino care este suedeză *ceea ce face și mai atragătoare declarațiile sale către publicul suedez*; vizita făcută de ministrul F. Nanu la muzeul de istorie din Stockholm, vizită ce a produs o *foarte bună impresie studenții de aici fiind foarte sensibili la orice manifestări de interes a unei personalități străine pentru instituțiile și cultura națională*³³.

O inițiativa interesantă unica în felul ei (din pacate anonimă) parvine din Japonia:

(Legăția României din Tokyo informare no 1097, 22 octombrie 1938)

„...în vedere de a contribui a dezvolta relațiile culturale între România și Extremul Orient am zidit pe spesele mele o casa românească destinată a deveni cu timpul un centru de propaganda românească atât în Japonia cât și în tot Extremul Orient. În această casă voi adăposti, pe de o parte o bibliotecă cu lucrări istorice, literare financiare și comerciale la ordinea zilei, privitoare la România, pe de alta parte, în măsură posibilului, voi crea un mic muzeu artistic, și în special, din punct de vedere practic o expoziție permanentă a produselor noastre naționale ale solului și subsolului.

Intenționez mai târziu în memoria parintelui meu să înființez o bursă pentru a permite unui student român să locuiască în această casa în vedere de a studia în mod aprofundat vechea cultura extrem orientală, și prin conferințe și alte mijloace similare să facă și mai bine cunoscută țara noastră pe terenul cultural.

Casa și biblioteca sunt acum aproape terminate, biblioteca cuprinde deja aproximativ șapte sute de volume scrise în limbi străine asupra României, facilitând astfel studenților japonezi să le consulte cu folos. În ce privește partea artistică voi aduce din țară vre-o 15 tablouri românești cu deosebire originale ale pictorului Grigorescu collectionate de raposatul meu părinte, precum și covoare naționale și icoane.

Cu privire la mostrele bogățiilor solului și subsolului as fi recunoscător Departamentului Excelentei Voastre dacă ar binevoi să intervină pe lângă Autoritățile noastre competente pentru ca să mi se trimită mostre din principalele noastre resurse economice. Dat fiind spațiul destul de restrâns și costul transportului ne este nevoie să mi se trimită mostre prea mari, ci numai de dimensiuni ce se pot expune în vitrine.

Voi lua în sarcina mea atât achiziționarea acestor obiecte cât și costul transportului.

³³ Arhiva MAS, Fond România, dosar 478/f. 272-276.

În cazul acestei acțiuni de propaganda românească intra și tiparirea unui dicționar român japonez cu care se ocupa de aproape domnul secretar Flondor. Costul tipariturii acestui dicționar este asigurat pe jumătate de Baronul Takaharu Mitsui iar cealaltă jumătate de mine.

Aducand cele ce preced la cunostinta Excelentei Voastre O rog dacă aproba inițiativa mea, sa binevoiască a comunica conținutul acestui raport cercurilor noastre culturale interesate solicitând sa-mi de asprijinul necesar pentru a aduce la bun sfârșit o mica opera de propaganda românească³⁴ ».

³⁴ Ahiva MAS, fond România. Dosar 474, f. 88-89.